

**ORÁLNÍ HISTORIE V PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH UČITELŮ DĚJEPISU
– NĚKOLIK POSTŘEHŮ Z VYUŽITÍ PŘÍMÝCH
I MEDIÁLNĚ ZPROSTŘEDKOVANÝCH SVĚDECTVÍ PAMĚTNÍKŮ
VE VÝUCE DĚJIN**

NADĚŽDA MORÁVKOVÁ

The article deals with the application of oral history in the modern history didactics, gives options, how to use stories of survivors in the process of motivation or exposure of the curriculum. It features several insights from the experience of Czech and South African students and beginning teachers. Observations relate mainly to ethical and social aspects. We can say that main advantage of applying the methods of oral history is a lot of authenticity and a personal dimension to oral sources. The drawback are the pitfalls, which can damage efforts to objective interpretation of the past. Inexperienced, beginning teacher is inevitably compromised. The author writes about the efforts of the Centre for Oral History SOHI (Department of History, Faculty of Education University of West Bohemia in Pilsen) to be a live, working institution, real methodological centre. The centre tries to eliminate difficulties of beginning teachers as much as possible while promoting use of oral history in teaching.

Key words: history; history teacher; oral history; witness; media

Úvodem o původu zkušeností autorky v rámci tématu

Žijeme v době informační inflace. Člověk je denně, i díky moderním médiím, atakován nepřehledným množstvím nejrůznějších faktů, zpráv, oznámení, konstatování či hodnocení. Informace, které souvisí s historií, potažmo moderní historií, či k ní odkazují, tvoří značné procento těchto „útočníků“. K tomu, aby se jedinec dokázal ve zvěti zpráv orientovat a vybírat si, by měl metodologickou základnu poskytnout mimo jiné i školní dějepis. Jestliže do metodologie moderní historiografie pronikají stále nové postupy a způsoby, musí se dříve či později objevit i ve výuce dějin. Tak se v moderním dějepisu objevil i kdysi, v dobách vrcholně scientistických, opovrhovaný ústní pramen, tedy orální historie. Dnes patří tato staronová metoda k nejprogressivnějším jak ve vědě, tak ve vyučování. Roku 2009 bylo založeno při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni Středisko orální historie (dále jen SOHI).¹ Pracoviště se zaměřuje zejména na tvorbu databáze rozhovorů s pamětníky, tedy databáze orálních pramenů k nejnovějším dějinám, a jejich zprostředkování školám. Značná část databáze souvisí především s dějinami Plzeňska a západočeského regionu, stejně jako převážná část projektových témat střediska. SOHI má také ambice sloužit jako metodologická základna pro orálně historický výzkum regionu, koordinátor společných projektů FPE a FF ZČU, Archivu města Plzně, Státního oblastního archivu v Plzni a dalších institucí, které o metodu orální historie a její využití nejen v současném dějepisectví projeví zájem, ale zejména, a to je pro tento text důležité, jako výzkumné a poradenské centrum pro orální historii v didaktické aplikaci. Středisko poskytuje výuku orální historie pro budoucí pedagogy, shromažďuje dobré příklady

¹ Blíže viz webové stránky střediska, dostupné z: <http://sohizcu.webnode.cz/o-nas/>.

a typy z praxe, učí budoucí pedagogy používat efektivně metodu, ať už pro školní, či osvětové účely. Středisko vydává odborné periodikum pro orální historii MEMO,² kde je jedním z podstatných oddílů rubrika didaktická a metodologická.

Patronem střediska jsou pražské Centrum orální historie COH při Ústavu soudobých dějin AV ČR a Česká asociace orální historie COHA. Středisko spolupracuje také s četnými mezinárodními institucemi, jako IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Center for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), Columbia University Oral History Research Office, Oral History Center (Department of History, University of Zululand, Kwadlangezwa, South Africa) a další. Zejména s posledně jmenovanou institucí se podařilo navázat úzkou spoluprací díky několikerým výměnným stážími vedoucích odborníků SOHI a jihoafrického centra. Jižní Afrika disponuje dlouholetými orálně historickými zkušenostmi, plzeňská katedra pak mnohaletými zkušenostmi v přípravě budoucích učitelů dějepisu. Na první pohled vzdálené oblasti spojuje stejná historická zkušenost, totiž totalitní etapa jejich dějin, v Jižní Africe apartheid, v Čechách období socialismu. Je až zarážející, jak shodné mohou být například problémy s „péčí“ zmíněných režimů o státní hranici, propagandu, brannou povinnost apod. Příspěvek se bude snažit shrnout některé zkušenosti z výzkumu možností použít orální historii ve školním vyučování a v budování kompetence budoucích učitelů dějepisu a společenských věd k použití této metody, a to zkušenosti české i jihoafrické. Reflexe čerpá mimo jiné z hodnocení souvislé praxe studentů učitelství a ze zkušeností čerstvých absolventů v rámci jejich prvních kroků v praxi.

Přímá i mediálně zprostředkovaná orální historie ve vyučování moderních dějin a dějin autoritativních režimů

Vyučovat dějiny uzavřené totalitní etapy, po převratu či revoluci, bývá provázeno mnoha problémy. Předně vědec i učitel narazí na problém nedostatku či nedostupnosti nebo naopak přemíry, nezpracovanosti a neuspořádanosti pramenů. Značnou komplikací je především fakt, že písemné prameny budou s největší pravděpodobností jednostranné. Totalitní režimy mají tendenci nepřipouštět pluralitu pohledu ani v oblasti archivovaných pramenů, převažovat budou materiály oficiální, tedy režimní provenience. A právě zde je velká šance pro orální historii. Ústní svědectví dokáže vyvažovat tuto jednostrannost, případně ukazovat cestu k archiváliím neoficiálním.³ Výuka tak může zpětně působit i ve prospěch historické vědy, přispěním ke shromažďování historických pramenů, jimiž jsou pochopitelně vedle v poznámce zmíněných vzácností i některé rozhovory s pamětníky, jež žáci zachytí.

Pokud učitel hodlá použít při výuce práci s dokumentem či autentickým pramenem či jen pobíranou látku takovým materiálem ilustrovat, je velmi pravděpodobné, že narazí na nebezpečí zkreslení historické skutečnosti v představách žáka. Účinnější než „ošetřovat“ jednostrannost klasického pramene suchým výkladem jistě bude použít živější metodu, například právě autentické svědectví pamětníka, ať už získané přímo, či zprostředkovaně, zejména z médií. Mluvíme-li o suchosti čili nezáživnosti, oficiální prameny k socialistickým dějinám či apartheidu, např. materiály ze stranických sjezdů, hospodářské směrnice, mediální propaganda, dobová legislativa atd., bývají v tomto směru přímo ukázkové. Dnešní žák s všeobecně známou sníženou kompetencí čtení s porozuměním bude mít velké potíže se takového textu vůbec duševně zmocnit, nemluvě o pro dnešní mladou generaci již poněkud nesrozumitelné rétorice, historis-

² MEMO. *Časopis pro orální historii / Oral History Journal*, ISSN 1804-753X (print); 1804-7548 (online).

³ Mnohdy je pamětník dokonce zdrojem či donátorem takových vzácných pramenů, písemných, obrazových, filmových či zvukových, jež mohou být už v současnosti unikátem.

mech a archaismech, s nimiž se v takovém textu setká. Budou text dokumentu činit ještě méně průchodným. Pamětníkova výpověď může naopak v tomto směru pomoci a být vhodným doplněním, korekcí, prostředkem pochopení, zajímavou ilustrací či jen zlidštěním tématu. Probírané učivo má najednou konkrétní a uvěřitelnou tvář, personalizuje se a oslovuje žáka způsobem, který je mu blízký.

Pokud se však učitel, zejména začínající učitel, rozhodne použít svědectví pamětníka jako historický pramen aplikovaný ve vyučování, musí být připraven čelit mnoha úskalím. Vedle oněch předpokladatelných, týkajících se nutné subjektivity, exkluzivity a možné tendenčnosti kvalitativního výzkumu, jímž bezesporu orální historie je, a které zmiňovat na tomto odborném fóru by bylo plýtváním času zúčastněných, mi dovozte na základě vlastních zkušeností a zkušeností studentů učitelství zmínit dvě komplikace obtěžující začínajícího učitele nemenší měrou. Je to na jedné straně možná autoritativnost, případně charisma pamětníka, zvláště jedná-li se o rodinného příslušníka, a dále protichůdná ideologická optika pro hodnocení minulosti u různých pamětníků v rámci jedné školní třídy.

Autorita pohledu pamětníka na minulost bude jistě různá, od minimální, kdy jeho přístup lze použít jako ilustraci toho, že i takové názory byly možné, až po charismatické výpovědi vážných svědků. Silou působnosti jejich autenticity a často i nezáměrného podsunutí pamětníkova vlastního pohledu na minulost jako pohledu obecně přijatelného může být dokonce někdy ohrožen vedle žáka i sám mladý učitel. Zkušený učitel bude jistě schopen korigovat použitou didaktickou aplikaci takové výpovědi za pomoci a autority vlastního prožitku či na základě svého širšího rozhledu. Mladý učitel však může zejména v počátcích kariéry sám podlehnout svodu síly svědectví, popřípadě má ztíženou roli oponenta očitého svědka. Snažíme se proto studenty učitelství metodologicky předem vybavovat pro takové případy a připravovat je na ně. Jde-li ovšem o rodinného příslušníka některého z žáků, nebývá to snadné. Důležité je v takovém případě postupovat slušně a citlivě, ovšem asertivně, tedy neslevit z korektní interpretace minulosti. Mnohem náročnější je pro mladého pedagoga udržet takový postup, jestliže nastane případ druhé sledované komplikace, totiž že pamětnické výpovědi, které žáci získali vlastním, nejčastěji rodinným výzkumem, se zásadně navzájem liší ideologicky. Učiteli pak případně jakási nepříjemná role arbitra, kdy musí dostát etickým zásadám přístupu k žákovi i jeho pamětníkovi, který byl koneckonců ochoten přispět dobrovolně k vyučování, a patří mu tedy učitelův vděk, a zároveň neustoupit ve věci úsilí o co nejobektivnější pohled na minulost poskytovaný žákům. Nevhodně ošetřená různice, která vznikne z takových rozporných svědectví, může lehce přerůst rozměry školního vyučování a mít vzhledem k tomu, že se jedná často o záležitosti citlivé, neboť jsou spjaté se stále ještě žijícími lidmi či ctí nebo důstojností rodiny, dosti nepříjemné důsledky.

Naopak několik pozitivních zkušeností s metodou orální historie ve škole jsme nabyli v průběhu souvislé učitelské praxe našich studentů v rámci projektu *Pevná hráz socialismu a míru a možnosti cestování za socialismu*.⁴ Při závěrečném kolokviu si při hodnocení výstupů studenti vedle edukačních výsledků pochvalovali výchovné aspekty použití metody. Sledovali mimo jiné příspěvek metody k budování sociálních a personálních kompetencí žáka. Jednalo se o schopnost pozitivně vnímat rozdíly mezi generacemi či různými sociálními skupinami, potenciál zvýšit kredit starší generace v očích žáků, tedy zájem dětí o seniorskou generaci, což dnes není běžnou záležitostí. Vedle prvotního cíle, tedy získání alternativního pramene pro ilustraci dějepisné látky, tak bylo mnohdy dosaženo i neméně cenného efektu druhotného – iniciace nového rozměru mezigeneračních vztahů. Při kolokviu spontánně zazněla i zajímavá úvaha

---

⁴ Viz k tomu MORÁVKOVÁ, N. (ed.): *Přes pevnou hráz socialismu. Sborník z kolokvia SOHI a KHI FPE ZČU v Plzni*. Plzeň 2010.

o možných terapeutických účincích orální historie, kdy výzkum v rámci rodiny či v rámci spolupráce školy a domů s pečovatelskou službou pro seniory v regionu může přinést i sociální benefit. Seniorům obvykle prospívá zájem mladé generace o jejich zkušenosti a vzpomínky, jelikož jim vrací často ochládající společenské aktivity. Eventuální moudrost věku seniora bývá naopak přínosem pro mladého člověka, obzvláště v dnešní době, kdy společné soužití generací v jedné domácnosti, a tudíž každodenní generační setkávání jsou již spíše výjimkou.

Další zkušenosti, které získali naši studenti při aplikaci orální historie ve vyučování, ukazují na uspokojení budoucích pedagogů plynoucí z možnosti prezentovat minulost nikoliv v obecné a žákům vzdálené rovině, ale z pohledu obyčejných lidí a jejich každodenního života. Metoda také pomáhá účinně rozvíjet kompetence komunikativní, učí pozorně naslouchat, klást efektivně otázky, rozlišovat mezi neutrálními a sugestivními otázkami, jaké žák může dnes bohužel běžně slyšet či číst v publicistických textech, a uvědomit si pak jejich nebezpečí, získávat cíleně kýžené informace, selektovat fakta, vhodně argumentovat, interpretovat nezkráceně něčí stanovisko. Učí empatii.

V neposlední řadě si mladí pedagogové u metody orální historie pochvalují vysokou možnost propojení různých předmětů a aplikovatelnosti v průřezových tématech školních vzdělávacích programů.

Velmi dobré jsou i zkušenosti se školním využitím zprostředkovaných svědectví pamětníků zaznamenaných profesionály z Centra orální historie při ÚSD AV ČR, médií – televizí, rozhlasem,⁵ či různými nadacemi a občanskými sdruženími, jako např. *Dcery 50. let* nebo *Člověk v tísni*.⁶ Nosiče se záznamy svědectví jsou většinou zdarma distribuovány na školy. Zde je ovšem nutné upozorňovat mladé a budoucí učitele na to, že pokud si budou takovátová svědectví opatřovat sami, mohou se setkat s tím, že vedle solidních zdrojů lze narazit i na nebezpečí lákavých, ale zavádějících, senzacechtivých, manipulativních materiálů.⁷ Mohli by pak lehkou napáchat na svých žácích obtížně napravitelné škody.

Svědectví pamětníků, životopisné příběhy, vyprávěná historie i memoáry, to vše jsou pro učitele dějepisu a společenských věd velmi užitečné a cenné prostředky jak se také vypořádat s tak náročným úkolem, jakým je výuka moderních dějin, výuka dějin totality. Středisko SOHI má ambice být jim teoretickým i praktickým pomocníkem v takových snahách.

Závěrem mi dovoluji, abych toto své sdílení několika postřehů z praxe doplnila o prosbu. Pokud má vážený čtenář příspěvku nějaké zajímavé zkušenosti, rady, tipy, či dokonce zájem o spolupráci, mohu ho ubezpečit, že středisko SOHI bude vděčným příjemcem.

⁵ VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H.: *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha 2007.

⁶ *Příběhy bezpráví – filmy o československých dějinách I. Jeden svět na školách – projekt společnosti Člověk v tísni. Didakticko-metodická příručka k filmům „Případ Dr. Horáková“ a „Ztracená duše národa III. – Ztráta slušnosti“*. Praha 2008.

⁷ Příkladem za všechny může být svérázný britský historik-samouk David Irving, známý popírač holocaustu, a jeho webové stránky <http://www.fpp.co.uk/>.

Summary

Oral History in Preparation of Intending Teachers of Historiography – Some Remarks on Using of Direct and Medial Contemporary Evidence in History Teaching

The article deals with the application of oral history in the modern history didactics, gives options, how to use stories of survivors in the process of motivation or exposure of the curriculum. It features several insights from the experience of Czech and South African students and beginning teachers. Observations relate mainly to ethical and social aspects. We can say that main advantage of applying the methods of oral history is a lot of authenticity and a personal dimension to oral sources. The drawback are the pitfalls, which can damage efforts to objective interpretation of the past. Inexperienced, beginning teacher is inevitably compromised. The author writes about the efforts of the Centre for Oral History SOHI (Department of History, Faculty of Education University of West Bohemia in Pilsen) to be a live, working institution, real methodological centre. The centre tries to eliminate difficulties of beginning teachers as much as possible while promoting use of oral history in teaching.